

Prof. dr hab. Ryszard Skowron
Zakład Historii Nowożytnej
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Kingi Magdaleny Grzegorzewskiej, zatytułowanej „Udział kobiet w podboju i kolonizacji ziem Ameryki Środkowej i Południowej przez Hiszpanów w XVI wieku” przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Anusika i dr Piotra Robaka na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, ss. 246.

Niniejsza recenzja dotyczy poprawionego tekstu dysertacji, po uwzględnieniu przez Doktorantkę mgr Kingę Magdalenę Grzegorzewską sugestii i uwag krytycznych zamieszczonych w recenzji dotyczącej uprzednio złożonej wersji pracy doktorskiej. W obszernej wcześniejszej recenzji, pomimo uwag krytycznych, wskazania wielu błędów faktograficznych i nieścisłości językowych, potknięć metodologicznych oraz dużych braków w podstawowej, zagranicznej literaturze przedmiotu, wysoko oceniłem koncepcję rozprawy. W konkluzji stwierdziłem, że „1.oryginalny temat nie podejmowany przez polskich historyków; 2. dobrze sformułowane cele i adekwatną konstrukcję pracy; 3. duży wkład pracy w opracowanie danych statystycznych” stanowią solidną podstawę do skierowania dysertacji do poprawy i nie wnioskowania o jej odrzucenie.

Konstrukcja rozprawy

Na wstępie przypomnę podstawowe, przedstawione w poprzedniej recenzji, uwagi dotyczące konstrukcji rozprawy. Poprawiona wersja obejmuje 246 stron tekstu wraz z pięcioma tabelami, dziewięcioma diagramami, ośmioma ilustracjami, trzema aneksami, oraz bibliografią i spisem ilustracji. Na zasadniczą część pracy składa się: wstęp, 3 rozdziały z wydzielonymi podrozdziałami oraz zakończenie (łącznie 193 strony).

We „Wstępie” Autorka bardzo zwięźle przedstawiła cele badawcze: „ukazanie wpływu jaki wywarły kobiety na proces tworzenia kolonii, poprzez przedstawienie: skali emigracji

przedstawicielek płci pięknej (z uwzględnieniem statystyki, a także znaczenia tego zjawiska), uczestnictwa w walkach (z tubylcami oraz między samymi Hiszpanami), zaangażowania w życie kolonii po utrwaleniu dominacji hiszpańskiej” (s. 3). Realizacja tak sformułowanych celów znalazła odbicie w strukturze pracy, która ma układ problemowy i z punktu widzenia metodologicznego oraz realizowanych celów badawczych jest poprawna i logiczna. (Rozdział 1. Emigracja, Rozdział 2. Podbój, Rozdział 3. Kolonizacja).

W rozdziale pierwszym dokonana została analiza emigracji kobiet z Hiszpanii do Nowego Świata w XVI wieku. Podstawę dla badań ilościowych stanowiło wydawnictwo *Catálogo pasajeros a Indias* (dalej CPI), zawierające spis ponad 35 tys. licencji udzielonych osobom wyjeżdżającym z Hiszpanii do Nowego Świata w latach 1509-1599. To unikalny materiał źródłowy, najstarszy tak masowy rejestr obrazujący emigrację ludności w epoce wczesnonowożytnej, który umożliwia analizę statystyczną i demograficzną całej zbiorowości, w tym również kobiet. Wyniki badań Autorka przedstawiła w postaci tabel, diagramów i opisu, zawierającego interpretację zgromadzonego materiału.

W rozdziale drugim przedstawiono udział kobiet w walkach na terenie Nowego Świata. W pierwszej kolejności wskazano Indianki i Hiszpanki biorące bezpośredni udział w podboju, a w drugiej części uczestnictwo kobiet w rywalizacji i konfliktach między samymi Hiszpanami.

W rozbudowanym tematycznie rozdziale trzecim dokonano analizy roli kobiety w procesach kolonizacji Ameryki i w budowie nowego społeczeństwa na tym kontynencie.

Z punktu widzenia metodologicznego oraz realizowanych celów badawczych konstrukcja pracy jest poprawna i logiczna. Treść dysertacji jest zgodna z jej tytułem.

Stan badań. Źródła i literatura przedmiotu

W poprawionej wersji pracy Doktorantka wykorzystwała większość z wskazanych jej przez recenzenta prac badaczy hiszpańskich, latynoamerykańskich, anglosaskich i innych. Łącznie całość dysertacji została poszerzona o ponad 50 opracowań, co w dużym stopniu znalazło odbicie w analizie i treści pracy. Uzupełnienie dysertacji o wskazane prace ma istotne znaczenie dla jej obecnej oceny, gdyż pierwotna wersja pomijała zupełnie dorobek badawczy w zakresie intensywnie rozwijających się studiów dotyczących roli kobiet w Ameryce Łacińskiej okresu kolonialnego i postkolonialnego. Jednocześnie należy podkreślić, że w wielu przypadkach zakres wykorzystania tych prac jest zbyt powierzchowny.

We „Wstępie” Autorka poszerzyła, chociaż powierzchownie, charakterystykę stanu badań nad rolą i funkcjonowaniem kobiet w Ameryce w XVI wieku uwzględniając prace tak wybitnych historyków jak Josefina Muriel czy Juan Francisco Maura a dla problematyki

emigracji Petera Boyd-Bowmana. Wydaje się, że można było nieco szerzej scharakteryzować badania dotyczące kobiety i rodziny uwzględniając badania kilku innych uczonych, takich jak np. Maria Antonina Bel Bravo, Blanca López de Mariscal czy peruwiańskiej antropolożki, polskiego pochodzenia, Marii Rostworowski de Diez Canesco, których prace zostały wykorzystane w dysertacji. Autorka podtrzymała również niezgodną z rzeczywistym stanem badań tezę, że „na gruncie obcym” (s.4) temat dotyczący roli kobiet w Nowym Świecie cieszył się nieco większym zainteresowaniem niż w Polsce. Już tylko na podstawie bibliografii i przypisów znajdujących się w wykorzystanych przez Autorkę publikacjach obcojęzycznych można stworzyć bibliografię opracowań zagranicznych liczących ponad 200 pozycji. W Polsce na ten temat nie powstała żadna praca.

Podstawę do opracowania tematu stanowiły źródła drukowane. W tej grupie podstawowe znaczenie miały kroniki dotyczące odkrywanego i podbijanego przez Hiszpanów kontynentu. Autorka korzystała z ich edycji tak w języku polskim, jak i w hiszpańskim, a nawet angielskim. Dobór tych źródeł należy uznać za poprawny. W poprawionej wersji dodatkowo wykorzystano ważną kronikę Guamána Poma de Ayala oraz opis Indii J. Lópeza de Valasco. Ważnym źródłem była również korespondencja. Dla opracowywanego tematu przestudiowano nie tylko listy odkrywców i konkwistadorów takich jak Kolumb, Cortés czy Valdivia, ale również wydany przez E. Otte wielki zbiór 650 listów z Nowego Świata z lat 1540-1616. Autorka nie zapoznała się jednak z wskazanym jej przez recenzenta i dostępnym w internecie zbiorem *cartas de llamada* wydanych przez niemieckiego badacza W. Stangla, a ważnych dla poznania mentalności i motywów emigrantów udających się do Nowego Świata. Na podkreślenie zasługuje wykorzystanie dla ukazania udziału kobiet w emigracji wydanego przez Archivo General de Indias siedmiotomowego *Catálogo pasajeros a Indias* To jedno z podstawowych źródeł dla poznania procesów kształtowania się społeczeństwa Nowego Świata po raz pierwszy stało się przedmiotem badań polskiego historyka. Podstawę źródłową poszerzono również o podsatwowy zbiór praw *Recopilación de leyes de los reinos de las Indias de 1680*.

Ocena merytoryczna

W rozdziale pierwszym dokonana została analiza emigracji kobiet z Hiszpanii do Nowego Świata w XVI wieku. Wykorzystując *Catálogo de pasajeros* Autorka musiała zmierzyć się z ogromnym materiałem źródłowym i objąć obliczeniami spis obejmujący ponad 55 tys. osób. Pomimo że źródło to było przedmiotem wielu studiów statystycznych i demograficznych, to kobiety jako osobna populacja nie zostały poddane całościowym badaniom obejmującym wiek XVI. Rozdział pierwszy to niewątpliwie najbardziej oryginalna

część rozprawy. W dotychczasowej literaturze przedmiotu temat ten był jedynie marginalnie poruszony. Jedynie María Teresa Condés Palacios w rozprawie doktorskiej „Capacidad jurídica de la mujer en el derecho Indiano”, przygotowanej na Uniwersytecie Complutense w Madrycie, objęła badaniami emigrację kobiet w latach 1509-1609, dla niej jednak podstawą obliczeń była nie bezwzględna liczba kobiet, lecz ilość licencji jakie one otrzymały w badanych latach. W poprawionej wersji pracy Kinga Magdalena Grzegorzewska wykorzystuje doktorat Condés Palacios, jednak w żadnym miejscu nie odnosi się do jej badań statystycznych.

Przeprowadzona w tym rozdziale analiza statystyczna objęła następujące zagadnienia:

- udział kobiet i mężczyzn w emigracji do Nowego Świata
- udział kobiet i mężczyzn w emigracji ze względu na ich stan cywilny
- wyjazdy indywidualne i grupowe z uwzględnieniem związków rodzinnych
- regiony pochodzenia emigrantek
- miejsca docelowe emigrantek w Nowym Świecie

Zagadnienia badawcze zostały sformułowane poprawnie i zgodnie z danymi zawartymi w CPI. Wyniki badań przedstawione zostały w postaci: 5 tabel, 15 diagramów zawartych w rozdziale 1 i ponad 50 diagramów w aneksie 2 (s. 202-227) oraz jednego wykresu liniowego.

W poprawionej wersji rozprawy Autorka uwzględniła część obszernych uwag dotyczących tego rozdziału przedstawionych w pierwszej recenzji. Doprecyzowała i rozszerzyła kategorie badanej populacji kobiet i mężczyzn. Dodała dwie tabele zawierające procentowe dane na temat stanu cywilnego emigrantów obu płci oraz trzy diagramy: nr 10 – ukazujący procentowy udział kobiet w emigracji w podstawowych kategoriach: mężatki, panny i wdowy, nr 11 – skład emigrujących kobiet ze względu na kolor skóry (nieprecyzyjnie zatytułowany „ze względu na pochodzenie”) oraz nr 15 – kierunek podróży kobiet w latach 1552-1599 z uwzględnieniem ich stanu cywilnego. Opracowany został również jeden wykres liniowy o pięcioletnim szeregu czasowym, ukazujący emigrację kobiet i mężczyzn w latach 1509-1599. Poprawiona została warstwa opisowa uzyskanych wyników badań. Jest on bardziej systematyczny i szczegółowy. Scharakteryzowano tryb przyznawania licencji. Autorka stara się wyjaśnić przyczyny wzrostu lub spadku ilości emigrantów w poszczególnych fazach, dostrzega i podkreśla luki w źródłach wpływające na uzyskane wyniki. W dużym zakresie uporządkowano również nazewnictwo geograficzne tak w odniesieniu do Hiszpanii, jak i Ameryki Łacińskiej, co znalazło odbicie w diagramach rozdziału pierwszego. W dalszym ciągu jednak warstwa opisowa uzyskanych wyników jest zbyt powierzchowna, zbyt często bowiem nawet podstawowe dane musimy odczytywać z tabel lub diagramów.

Wprowadzenie wyżej wskazanych zmian zmusiło Autorkę do weryfikacji części uzyskanych wyników badań zarówno w odniesieniu do wskaźników liczbowych i procentowych. Co potwierdza, że uwagi recenzenta dotyczące konieczności większej staranności w definiowaniu kategorii badawczych i stosowanych nazw geograficznych były w pełni uzasadnione. Zmiany są duże, bo od kilku dziesiątych procenta aż do 24 % np. procentowy udział kobiet w emigracji w latach 1552-1599 zmalał z 33% do 29% (diagram 3), procentowy udział mężczyzn wyjeżdżających z żoną zmalał z 42% do 32 %, udział kobiet pochodzących z Seville zmalał z prawie 50% do 26%. Zwrócić należy uwagę na ciągle obecny brak staranności w analizie i opracowaniu wyników np. w diagramie 1 suma kategorii procentowych wynosi 90 %, a diagramie 5 - 107 %, a w obu wypadkach winna wynosić 100%.

W rozdziale drugim przedstawiono udział kobiet w walkach na terenie Nowego Świata. W pierwszej kolejności wskazano Indianki i Hiszpanki biorące bezpośredni udział w podboju, a w drugiej części uczestnictwo kobiet w rywalizacji i konfliktach między samymi Hiszpanami. W rozbudowanym tematycznie rozdziale trzecim dokonano analizy roli kobiety w procesach kolonizacji Ameryki i w budowie nowego społeczeństwa na tym kontynencie. Najważniejszymi zagadnieniami, którymi zajmuje się Autorka w tym rozdziale są: udział kobiet w sprawowaniu władzy oraz ich działalność gospodarcza, społeczna i kulturalna, relacje między Hiszpankami a społecznością tubylczą oraz kształtowanie się nowego społeczeństwa. Jak już wyżej wspomniałem w obu tych rozdziałach tematy badawcze zostały wydzielone poprawnie i adekwatnie do celów rozprawy. W wersji poprawionej część zagadnień została bardziej szczegółowo przedstawiona i rozszerzona dotyczy to zwłaszcza działalności charytatywnej i edukacyjnej zakonów żeńskich (s. 160-165) i zjawiska prostytucji i opieki nad ubogimi kobietami (s. 71-73, s. 160), edukacji dziewcząt (s. 161).

Pomimo wielu poprawek w dalszym ciągu w pracy pojawiają się błędy merytoryczne i uproszczenia, które występują przede wszystkim w tzw. częściach wstępnych, rozpoczynających każdy rozdział lub podrozdział. Dotyczą one najczęściej funkcjonowania struktur organizacyjnych monarchii hiszpańskiej i zagadnień prawnych. Z jednej strony Autorka nie konfrontuje swoich poglądów ze stanowiskiem innych badaczy, z drugiej strony powiela tezy zawarte w pracach syntetycznych lub stojących na niskim poziomie, czasami wręcz kontrowersyjnych. Dobrym przykładem może być podtrzymanie przez Autorkę twierdzenia, że Consejo de Indias było najwyższym ciałem ustawodawczym (s. 19). Podobnego typu błędem jest uznawanie dokumentów zwanych *reales cédulas* za ustawy (s. 46, s. 123, s.172), które należy tłumaczyć jako królewskie dekrety. Ponadto Karol V nigdy nie wydawał

dekretów (cédulas) dotyczących Indii jako cesarz (s.45), zawsze jako król Kastylii. Nieuzasadnione jest używanie terminu Korona (s.13) w odniesieniu do Hiszpanii jako całości, a więc łącznie dla Królestwa Kastylii i Królestwa Aragonii. Wszystkie dokumenty związane z koloniami, jeśli zawierały sformułowanie „Corona” to dotyczyło to Kastylii.

Konkluzje

Obowiązkiem recenzenta jest nie tylko ukazanie struktury i omówienie problematyki badawczej pracy, ale przede wszystkim krytyczna analiza jej zawartości merytorycznej. Przedstawione w niniejszej recenzji uwagi krytyczne oraz wykazane błędy nie mogą stanowić podstawy do negatywnej oceny rozprawy Kingi Magdaleny Grzegorzewskiej. Podjęła się ona bowiem realizacji oryginalnego tematu badawczego, opracowanego na solidnej bazie źródłowej. Praca jest samodzielna i Autorka wykazała się umiejętnościami prowadzenia pracy naukowej. Dlatego wnoszę, na podstawie obowiązujących przepisów, o dopuszczenie mgr Kingi Magdaleny Grzegorzewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 21 czerwca 2019

